

Ідентифікація функціонального виміру соціально-економічної категорії «інтелектуальна безпека нації»

Кошовий Б.-П.О.¹

Опубліковано	Секція	УДК
30.09.2023	Економіка	330.3:338.2:351

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.13929439>

Анотація. У статті розглядається функціональний вимір соціально-економічної категорії «інтелектуальна безпека нації», яка набуває особливої актуальності в умовах глобалізації та зростання інформаційних потоків. Інтелектуальна безпека охоплює питання захисту інтелектуальних ресурсів, формування інноваційного потенціалу та забезпечення стійкого розвитку суспільства. Виконаний функціональний аналіз дозволяє виявити ключові завдання та ролі цієї категорії на різних рівнях: від індивідуального до національного. У статті запропоновано розгляд функцій інтелектуальної безпеки, таких як захист інтелектуальних ресурсів, розвиток людського капіталу, збереження культурної спадщини та забезпечення кібербезпеки. Отримані результати підкреслюють необхідність міждисциплінарного підходу до забезпечення інтелектуальної безпеки як важливого елементу національної стратегії.

Ключові слова: інтелектуальна безпека, інноваційний потенціал, кібербезпека, соціально-економічний розвиток, інтелектуальні ресурси, національна безпека.

Identification of the Functional Dimension of the Socio-Economic Category "National Intellectual Security"

Annotation. National intellectual security is one of the key socio-economic categories, gaining increasing importance in the modern context of globalization, the growth of information flows, and the intensification of innovative activities. It encompasses a wide range of issues related to the protection of intellectual resources, the development of innovative potential, the preservation of scientific and cultural heritage, and the sustainable development of society. The functional dimension of this category, which includes both economic and social aspects, remains a subject of debate and requires deeper investigation to establish a clear theoretical framework for its integration into national security systems.

National intellectual security involves not only the protection of intellectual property but also the creation of conditions for the development of human capital, which necessitates effective state policies in education, science, culture, and innovation. In the face of rising global threats such as cyberattacks, economic crises, and military conflicts, intellectual security becomes critical to ensuring the resilience of the national economy and social stability.

¹ Шуканов Павло Васильович, доктор географічних наук, доцент, професор кафедри туристичного та готельного бізнесу, Полтавський університет економіки і торгівлі, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7973-3973>.

This article examines the functional dimension of the socio-economic category of "national intellectual security," which has gained particular relevance in the context of globalization and the growth of information flows. Intellectual security includes issues of protecting intellectual resources, fostering innovative potential, and ensuring the sustainable development of society. The functional analysis identifies the key roles and tasks of this category at various levels, from individual to national. The article discusses the functions of intellectual security, such as the protection of intellectual resources, human capital development, preservation of cultural heritage, and ensuring cybersecurity. The results emphasize the necessity of an interdisciplinary approach to ensuring intellectual security as a vital element of national strategy.

Keywords: intellectual security, innovative potential, cybersecurity, socio-economic development, intellectual resources, national security.

Вступ

Інтелектуальна безпека нації є однією з ключових соціально-економічних категорій, яка набуває все більшого значення у сучасних умовах глобалізації, зростання інформаційних потоків та активізації інноваційної діяльності. Вона охоплює широкий спектр питань, пов'язаних із захистом інтелектуальних ресурсів, формуванням інноваційного потенціалу, збереженням наукових і культурних надбань, а також забезпеченням стабільного розвитку суспільства. Функціональний вимір цієї категорії, який включає як економічні, так і соціальні аспекти, досі залишається предметом дискусій і потребує глибшого дослідження з метою формування чіткої науково-теоретичної бази для її інтеграції у систему національної безпеки.

Інтелектуальна безпека нації охоплює не лише питання захисту інтелектуальної власності, а й створення умов для розвитку людського капіталу, що вимагає ефективної державної політики у сферах освіти, науки, культури та інновацій. В умовах зростання глобальних загроз, таких як кібератаки, економічні кризи та військові конфлікти, питання інтелектуальної безпеки набувають критичного значення для забезпечення стійкості національної економіки та соціальної стабільності.

У цій статті ми намагаємося ідентифікувати функціональний вимір соціально-економічної категорії «інтелектуальна безпека нації» та визначити її вплив на національну безпеку, економічне зростання і стійкий розвиток.

Результати

Функціональний аналіз дозволить нам зрозуміти, як різні складові інтелектуальної безпеки нації взаємодіють між собою, яким чином вони сприяють загальній стійкості та розвитку національних інтелектуальних ресурсів. Фокус на функціональних аспектах є умовою виявлення ефективних механізмів і стратегій, які сприяють зміцненню інтелектуальної безпеки на різних рівнях: від індивідуального до національного.

Функціональний аналіз категорії «інтелектуальна безпека нації» передбачає дослідження ключових функцій, які вона виконує у суспільстві та державі. Попередні дослідження дозволяють стверджувати, що досліджувана категорія має на меті забезпечення захисту інтелектуальних ресурсів, які включають в себе знання, інтелектуальну власність, технологічний потенціал і культурні цінності, від загроз інформаційній та інтелектуальній безпеці нації. Основні функції категорії «інтелектуальна безпека нації» можливо ідентифікувати наступним чином:

1. *Формування і розвиток інтелектуального потенціалу нації* – це, об'єктивно, основна функція інтелектуальної безпеки, яка спрямована на створення умов для генерації нових знань, інновацій та технологій, а також на забезпечення постійного зростання інтелектуальних можливостей суспільства. Теоретично, функція формування і розвитку інтелектуального потенціалу могла б розглядатись як складова національної

соціально-економічної політики, до якої б мали застосовуватись параметри безпеки. Однак, на нинішній час, а також у зв'язку з циклічним неперервним характером генерування і використання інтелектуального потенціалу, з позицій безпекознавства, створення об'єкта забезпечення безпеки у рамках функції категорії інтелектуальної безпеки нації видається цілковито обґрунтованим [1; 2].

2. *Захист інтелектуальних ресурсів* – є однією з ключових функцій, що спрямована на забезпечення безпеки та збереження інтелектуальних активів, створених внаслідок творчої діяльності індивідів, організацій та установ. Реалізується на основі комплексу заходів, які охоплюють правові, технічні, організаційні та адміністративні аспекти [3; 4; 5].

Захист інтелектуальних ресурсів передбачає створення та впровадження правових механізмів, які забезпечують правову охорону інтелектуальної власності. Функція захисту інтелектуальних ресурсів має фундаментальне значення для забезпечення інтелектуальної безпеки нації, оскільки вона створює умови для збереження та ефективного використання національного інтелектуального потенціалу. Забезпечення надійного захисту інтелектуальних активів сприяє інноваційному розвитку, підвищенню конкурентоспроможності національної економіки, а також зміцненню позицій держави на міжнародній арені.

3. *Збереження національного інтелектуального потенціалу для стійкого розвитку країни* – орієнтована на збереження та максимізацію внутрішніх інтелектуальних ресурсів, які визначають конкурентоспроможність та інноваційний потенціал нації. Збереження національного інтелектуального потенціалу спрямоване на забезпечення стійкості та стабільності країни в умовах мінливого зовнішнього середовища. Ця функція пріоритизує збереження та розвиток наукового і технологічного потенціалу країни, включаючи підтримку досліджень, розробок, інновацій та впровадження нових технологій. Разом з тим, у рамках даної функції не заперечується, а й підкреслюється важливість креативності, відбувається творення умов для творчості та інновацій шляхом підтримки інноваційної освіти, науково-дослідницької діяльності та підготовки кваліфікованих фахівців, які здатні створювати і впроваджувати нові ідеї та рішення [6; 7; 8].

Крім цих трьох ключових функцій, які у повній мірі розкривають функціональне призначення вчення про інтелектуальну безпеку нації, можливо деталізувати й другорядні функції, які набувають актуальності за тих чи інших умов функціонування інтелектуального середовища держави. До таких функцій другого порядку можливо віднести:

- моніторинг і аналіз інформаційних загроз – виявлення та оцінка ризиків, пов'язаних із загрозами інформаційної безпеки;
- управління інформаційними ресурсами – ефективне зберігання, обробка і використання інформаційних даних;
- підтримка наукової та освітньої інфраструктури – інвестиції в науково-дослідні та освітні заклади;
- координація міжнародного співробітництва – спільні зусилля з іншими країнами у сфері захисту та розвитку інтелектуальних ресурсів;
- забезпечення кібербезпеки і захисту від суміжних загроз (інформаційно-психологічних операцій, поширення інформаційних наративів країни-агресора тощо);
- розробка і впровадження політик та стратегій;
- підвищення суспільної обізнаності та мотивації до участі у процесах інтелектуальної безпеки – спрямована на створення освітніх і просвітницьких програм, які інформують громадян про важливість інтелектуальної безпеки та її вплив на національний розвиток;

– адаптація до технологічних, соціально-економічних, суспільних, політичних і культурних змін.

Ці функції забезпечують комплексний підхід до управління інтелектуальною безпекою нації, сприяючи її стійкому розвитку та конкурентоспроможності. Зміщення вагомості окремих функцій у залежності від стану середовища об'єктивізації категорії можливо продемонструвати на прикладі функції інформаційної безпеки.

Функція інформаційної безпеки передбачає захист національних інформаційних систем, мереж та інфраструктури від кібератак, вірусів, зловмисних програм та інших загроз кібернетичній безпеці. Ця функція є однією з ключових складових національної безпеки та спрямована на захист інформаційних ресурсів, інформаційних систем, мереж та інфраструктури держави від різноманітних кіберзагроз та кібератак. У сучасному світі, де інформація стала стратегічним активом та ресурсом, що визначає конкурентоспроможність, безпеку та стійкість держав ця функція відіграє надзвичайно важливу роль.

Функція інформаційної безпеки як складова інтелектуальної безпеки проявляється у наступних аспектах.

1. Захист від кібератак – забезпечення інформаційної безпеки передбачає виявлення, запобігання та відповідь на кібератаки, включаючи вторгнення до інформаційних систем, віруси, черви, зловмисні програми та інші загрози, спрямовані на нанесення шкоди державним інформаційним ресурсам.

2. Захист від втрати даних – забезпечення захисту конфіденційної інформації та даних від несанкціонованого доступу, втрати або розголошення.

3. Захист критичної інфраструктури – електроенергетики, телекомунікацій, фінансової система тощо, від можливих кібератак та інших загроз.

4. Моніторинг і виявлення загроз інформаційній безпеці для вчасної реакції та запобігання інцидентам.

5. Багатостороння співпраця із суб'єктами забезпечення безпеки, включаючи приватний сектор, наукові установи та інші організації задля встановлення ефективного обміну інформацією та ресурсами для вирішення спільних завдань у галузі інформаційної безпеки.

6. Розвиток та вдосконалення політики безпеки – розробка та вдосконалення стратегій, нормативно-правових актів та стандартів інформаційної безпеки для забезпечення ефективного функціонування системи захисту від кіберзагроз.

У сучасному світі інформаційна безпека є необхідною умовою для національної безпеки та стабільного розвитку держави. Функція забезпечення інформаційної безпеки спрямована на запобігання потенційним загрозам та збереження цінних інформаційних активів, які визначають динаміку сучасного суспільства та економіки.

В умовах повномасштабного вторгнення РФ, захист від фейків, пропаганди та інформаційної війни надає особливої вагомості функції інформаційної безпеки, що набуває характеру забезпечення надійності та об'єктивності інформації, що циркулює в суспільстві, і запобігання впливові маніпулятивних або дезінформаційних практик, які можуть завдати шкоди національній безпеці та суспільному порядку. У цьому контексті трансформована функція інформаційної безпеки проявляється у таких аспектах [9]:

1. Моніторинг та аналіз інформації – постійний моніторинг і аналіз інформації, яка поширюється у мас-медіа, соціальних мережах та інших медійних джерелах. Мета полягає в виявленні потенційно небезпечних матеріалів, включаючи фейки та пропаганду.

2. Розробка контрпропаганди – для боротьби з пропагандою та дезінформацією необхідно розробляти та впроваджувати контрпропагандистські заходи, спрямовані на розкриття маніпуляцій та надання об'єктивної інформації.

3. Розвиток інформаційної грамотності та освіти для захисту від фейків і пропаганди, включаючи навчання громадян критичному мисленню та вмінню розпізнавати дезінформацію.

4. Міжнародна співпраця – пропаганда та інформаційна війна є, зазвичай, міжнародними явищами, а отже для забезпечення інформаційної безпеки важливо співпрацювати з іншими країнами та міжнародними організаціями для обміну інформацією та спільної дії в цьому плані.

5. Захист інформаційної інфраструктури – захист від інформаційної війни включає в себе заходи для захисту інформаційних систем, мереж та інфраструктури від кібератак та спроб втручання.

6. Активна комунікація та відкритість – в умовах посилення інформаційних загроз державі вкрай необхідно посилювати ужиття заходів для підвищення власної відкритості та комунікації з громадськістю, щоб надавати достовірну інформацію та запобігати загальному недовір'ю.

Війна з росією довела високу цінність стійкості щодо інформаційних загроз, пов'язаних з просуванням країною-агресором нарративів т.зв. «руського міра». У цьому контексті, поряд з інформаційною безпекою, що є напрямком подолання загроз інформаційного характеру, механізми інтелектуальної безпеки мають трансформуватись у відповідь на загрози у культурній площині.

Отже, інтелектуальна безпека нації також включає захист культурних цінностей, ідей та переконань, які визначають культурний контекст та впливають на сприйняття інтелектуальних питань.

Захист культурних цінностей є важливою складовою функції інтелектуальної безпеки нації та передбачає збереження, підтримку та захист культурних, ідейних та духовних цінностей, які визначають культурний контекст та формують ідентичність нації. Ця функція спрямована на запобігання негативному впливу зовнішніх чи внутрішніх чинників, які можуть загрожувати культурній спадщині та ідеям нації. Зазначена функція реалізується шляхом:

1. Збереження культурної спадщини – передбачає збереження та консервацію культурних цінностей, включаючи мову, традиції, історію, мистецтво, архітектуру та інші аспекти культурної спадщини, що є умовою підтримки ідентичності та самосвідомості нації.

2. Захист від культурної асиміляції – запобігання культурній асиміляції, коли інші культури або впливи намагаються витіснити або пригнітити культурну ідентичність нації.

3. Підтримка ідеологічної стійкості – захист від ідеологічної пропаганди та впливу, які можуть загрожувати основним цінностям нації.

4. Сприяння культурному розвитку – захист культурних цінностей також включає в себе підтримку культурного розвитку та творчості, що сприяє збагаченню культурного спадку та збереженню культурного багатства.

5. Співпраця з громадськими організаціями для спільних зусиль у збереженні та захисті культурних цінностей.

6. Дипломатичні зусилля – у міжнародних відносинах держава зобов'язана вживати дипломатичних заходів для захисту своєї культурної спадщини та ідентичності.

Загалом, функція захисту культурних цінностей важлива для збереження культурної різноманітності, ідентичності та духовного багатства нації. Її реалізація вимагає комплексного підходу, співпраці різних суб'єктів та дієвих заходів для запобігання загрозам та забезпечення стійкості культурного спадку.

Наступні з розглянутих функцій завдячують своїй пріоритизації дещо іншим факторам формування національної політики у сфері інтелектуальної безпеки, а саме парадигмам євроінтеграції і сталого розвитку.

Історично так склалось, що країни пострадянського простору протягом тривалого часу зберігали лідерство серед міжнародно визнаних порушників прав інтелектуальної власності. На тлі євроінтеграційних процесів суттєво посилилась увага до захисту прав інтелектуальної власності, отже саме перспективи європейської інтеграції стали визначальним фактором виокремлення наступної функції – розвитку правових рамок захисту інтелектуальної власності.

Функція розвитку інтелектуальної власності передбачає створення стимулів для інновацій та творчого потенціалу нації, включаючи надання патентів, авторських прав та інших прав на інтелектуальну власність. У рамках інтелектуальної безпеки нації ця функція спрямована на створення стимулів для інновацій, наукових досліджень та розвитку творчого потенціалу нації і включає розробку та реалізацію системи захисту інтелектуальної власності, а також надання патентів, авторських прав та інших прав на інтелектуальну власність.

У контексті парадигми сталого розвитку чітко виділяється актуальність функції освіти та підвищення обізнаності. Ця функція акцентує на підвищенні рівня інформованості громадян, фахівців та організацій щодо загроз інтелектуальній безпеці та кібербезпеці. Для її реалізації необхідною умовою є розробка спеціальних навчальних програм та освітніх ініціатив, спрямованих на надання знань і навичок у сфері інтелектуальної та кібербезпеки. Функція освіти включає в себе підвищення рівня кіберграмотності серед населення та організацій. Реалізація функції освіти передбачає інтеграцію питання інтелектуальної та кібербезпеки в освітній процес та підготовку молодих фахівців.

Загалом, функціональний аналіз категорії «інтелектуальна безпека нації» дозволяє зрозуміти, як ця категорія впливає на суспільство та державу, і які завдання та функції вона виконує для забезпечення національної безпеки в цілому.

Висновки

Встановлено, що функції інтелектуальної безпеки нації охоплюють різні аспекти забезпечення збереження та розвитку інтелектуальних ресурсів: захист інтелектуальних ресурсів; формування і розвиток інтелектуального потенціалу нації; збереження національного інтелектуального потенціалу для стійкого розвитку країни; моніторинг і аналіз інформаційних загроз; управління інформаційними ресурсами; підтримка наукової та освітньої інфраструктури; Інвестиції в науково-дослідні та освітні заклади; координація міжнародного співробітництва; забезпечення кібербезпеки; розробка і впровадження політик та стратегій; підвищення суспільної обізнаності та мотивації до участі у процесах інтелектуальної безпеки; адаптація до технологічних змін.

Встановлено, що пріоритетність функцій інтелектуальної безпеки нації може змінюватися залежно від зовнішніх обставин. У періоди зовнішньої агресії та інформаційних війн пріоритетність може бути надана функціям забезпечення кібербезпеки, захисту від пропаганди та дезінформації, а також моніторингу та аналізу інформаційних загроз. В умовах інтенсивної глобалізації та інтеграційних процесів важливість можуть набувати функції міжнародного співробітництва, розвитку правових рамок захисту інтелектуальної власності та адаптації до технологічних змін.

Історичні обставини, такі як євроінтеграційні процеси, можуть сприяти зростанню значення функцій, пов'язаних із захистом інтелектуальної власності. Водночас у контексті сталого розвитку зростає актуальність функцій освіти та підвищення обізнаності.

Отже, інтелектуальна безпека нації є багатовимірною категорією, яка інтегрує різні функції, що забезпечують збереження, захист та розвиток інтелектуальних ресурсів нації. Її пріоритети можуть змінюватися залежно від зовнішніх і внутрішніх викликів, що

дозволяє нації адаптуватися до змін у глобальному середовищі та забезпечувати стійкий розвиток.

Список використаних джерел

1. Мельниченко, О. В. (2021). Освітлогічні аспекти розвитку інтелектуального потенціалу нації: якість вищої освіти в Україні. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка*, (36 (2)), 25-30.
2. Савченко, С. В. (2017). Трансформація глобального інформаційного суспільства в «суспільство знань» як фактор формування інтелектуального капіталу нації. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*, (70), 84-93.
3. Городянська, Л. В. (2013). Економіко-правовий захист потенціалу інтелектуальних ресурсів в Україні. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Економічні науки*, (8), 213-216.
4. Галата, Л. П., Корнієнко, Б. Я., & Заболотний, В. В. (2019). Математична модель протидії загрозам у системі захисту критичних інформаційних ресурсів. *Наукоємні технології*, (3), 300-306.
5. Луцик, М. (2013). Теоретичні концепції розвитку інтелектуальних ресурсів. *Фінансовий простір*, (4(12)), 198-205.
<http://fp.lnu.edu.ua/index.php/fp/article/download/224/224>
6. Вовканич, С. (2003). Дім нації і глобалізаційні тенденції: соціогуманістична компонента стратегії розвитку України. *Вісник Національної академії наук України*, (4), 48-54.
7. Вовканич, С., & Семів, Л. (2008). Людський та інтелектуальний капітали в економіці знань. *Вісник національної академії наук України*, (3), 13-23.
8. Бараник, З. П., & Романенко, І. О. (2014). Інтелектуальна міграція як об'єкт статистичного дослідження. *Ефективна економіка*, (6). http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/efek_2014_6_7.pdf
9. Шульська, Н. М., Зінчук, Р. С., & Навальна, М. І. (2022). Антифейкові ресурси сучасного медіапростору України в умовах інформаційної війни. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*, 268-273.